

Sandra Ivanov Kråkstad

Arkiv og demokrati

En litteraturstudie om hvordan innsyn og tolkning av arkiver fra andre verdenskrig kan påvirke dagens demokrati

Bacheloroppgave i Arkiv- og Samlingsforvaltning

Veileder: Svein Carstens

Mai 2020

Sandra Ivanov Kråkstad

Arkiv og demokrati

En litteraturstudie om hvordan innsyn og tolkning av arkiver fra andre verdenskrig kan påvirke dagens demokrati

Bacheloroppgave i Arkiv- og Samlingsforvaltning
Veileder: Svein Carstens
Mai 2020

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Fakultet for samfunns- og utdanningsvitenskap
Institutt for lærerutdanning

NTNU

Kunnskap for en bedre verden

Forord

Tusen takk til min veileder Svein Carstens som har kommet med motiverende ord og passet på at jeg ikke har gått meg vill i oppgaven! Tusen takk til min familie og mine venner som har vært oppmuntrende, gitt meg litt avbrekk fra studiehverdagen, og bidratt til flere latterkramper. Jeg vil også takke min kjære arbeidsplass Nasjonalbiblioteket, ikke bare fordi dere er en fantastisk innehaver av kilder og informasjon, men fordi jeg har fått lov til å sitte der etter arbeidstid for å jobbe med bacheloroppgaven min!

Sammendrag

Denne oppgaven tar for seg temaet om hvordan innsyn og tolkning av arkivene påvirker demokratiet. Dette var et tema som interesserte meg både fordi det er nytt og lite forsket på. Selv om det er et nytt tema får likevel demokratibegrepet får sterkere og sterkere tilknytning til arkivenes samfunnsroller. Jeg ønsket å ta utgangspunkt i debatten om Marte Michelets bok *Hva visste hjemmefronten?* Boken illustrerer at Norge ikke var så uskyldig under andre verdenskrig ved at sentrale motstandspersoner ignorerte varsler om aksjonen mot jødene.

Gjennom å utføre en tradisjonell litteraturstudie har jeg drøftet de positive og negative sidene ved innsyn, samt tolkning av arkivmaterialer. Boken omhandler et tema som betraktes som sensitivt av flere ulike grunner, og har fått kritikk for å anklage både Norge og Norges krigshelter. Studien viser at befolkningens rett til innsyn og tolkning av arkivmaterialer, selv om opplysningene er sensitive, er grunnleggende for å få økt innsikt og forståelse om dagens samfunn. En kunnskapsrik befolkning vil ha en styrkende effekt for å opprettholde et velfungerende demokrati.

Innholdsfortegnelse

1. INNLEDNING	4
1.1 Tema for oppgaven.....	4
1.2 Problemstilling og avgrensning for oppgaven	5
1.3 Oppgavens struktur	5
2. Teori	6
2.1 Hva er arkiv?	6
2.2 Retten til innsyn	7
2.3 Demokrati og medborgerskap	8
3. CASE	9
3.1 Hva visste hjemmefronten?	9
3.2 Avisskriveri og anmeldelser av boken	12
4. METODE	13
4.1 Metodevalg og begrunnelse.....	13
4.2 Metodens fordeler og ulemper	14
4.3 Gjennomføring av metoden & kildekritikk	15
5. Resultater & analyse	15
5.1 Mine litteraturfunn	15
5.2 Meld. St. 7 (2012-2013) Arkiv	16
5.3 Seminarinnlegg: Uten offentlighet ikke noe demokrati	17
5.4 ABM-skrift #28: Arkiv, demokrati og rettferd.....	18
5.5 Analyse av datamaterialet	19
6. Diskusjon	20
6.1 Hvorfor er bokens innhold et sensitivt tema?.....	21
6.2 Hvordan påvirker dette demokratiet?	22
7. Konklusjon	23
Litteraturliste:	24

1. INNLEDNING

1.1 Tema for oppgaven

Innenfor arkivvitenskapen finner man to hovedretninger ifølge arkivteoretikeren Terry Cook, og det er den europeiske og den postmoderne. Den europeiske retningen fokuserer på arkivenes uavhengighet «arkivvitenskapelige undersøkelser er objektive, og arkivvitenskap oppfattes som uavhengig av juridiske, politiske og kulturelle faktorer» (Cook, referert i Ydse, 2007, s. 11). Etter hvert oppstod den postmoderne retningen i 1990-årene. Denne tilnærmingen så på arkivenes uavhengighet og objektivitet som problematisk, samt at den påpekte hvor mye makt arkivene har. Arkivene ble mer og mer symbolske som innehavere av historie og kulturarv, og det ble et større fokus på rettighetene til enkeltindivider og at arkivene skulle ha som rolle å tjene samfunnet (Cook, referert i Ydse, 2007, s. 11). Arkivenes samfunnsroller er et tema som det, til nå, i liten grad er publisert forskning på. En årsak til dette kan være at det i større grad jobbes med retningslinjer, fellesløsninger og standarder for hvordan å håndtere og bevare elektroniske arkivmaterialer (Ydse, 2007, s. 11).

Sammenhengen mellom tilgang på arkiver og hvordan det påvirker demokratiet er et relativt nytt tema i arkivsektoren, men likevel får arkivene sterkere og sterkere tilknytning til demokratibegrepet. Sammenligner man eldre utredninger og stortingsmeldinger med nyere utredninger og stortingsmeldinger, så oppdager man en vesentlig forskjell i bruken av demokratibegrepet. Innledningsvis i NOU-en *Samtidens arkiver: fremtidens kildegrunnlag* fra 1987 (NOU 1987: 35, s. 5) er det blant annet lagt vekt på å ivareta arkivmaterialer for vitenskapelig forskning, samt for å ha det som dokumentasjon om kulturhistorie. Dette er betydelige verdier som arkivsektoren fokuserer på i dag også, men ordet demokrati blir ikke nevnt verken innledningsvis eller i resten av utredningen. Derimot har den globale teknologiske utviklingen og digitaliseringen vært med på å vektlegge og understøtte fokuset på den demokratiske tilgangen befolkningen skal ha. Altså at fokuset i større grad skifter over til befolkningens demokratiske rettigheter. Selv om dette er et forholdsvis nytt tema så kan man allerede se i Stortingsmelding 22 fra 2000 (Kulturdepartementet, s. 2) at demokratibegrepet er satt i sammenheng med arkivenes funksjoner i samfunnet; «kort kan disse samfunnsverdiene formulerast som like rettar til informasjon og kunnskapskjelder som set einskildindividet i stand til å vera deltakar i eit levande demokrati og som kan vera grunnlag for at samfunnet kan tilby einskildindividida like høve til å utvikla seg som aktive samfunnsdeltakarar». Leser man i NOU-en *Fra kalveskinn til datasjø: Ny lov om samfunnsdokumentasjon og arkiver* (NOU 2019: 9, 2019) så ser man at demokratibegrepet er

i større grad vektlagt. I tillegg kan man i nye utredninger og stortingsmeldinger legge merke til at demokratibegrepet er direkte knyttet sammen med arkivbegrepet i den forstand at en tilgjengelig og åpen arkivpolitikk er et grunnleggende element for å vedlikeholde demokratiet. Staten er der for folket. Våre arkiver er der for folket.

1.2 Problemstilling og avgrensning for oppgaven

Som tidligere nevnt er sammenhengen mellom tilgjengelige arkiver og demokrati et forholdsvis nytt og lite utforsket tema, noe som gjør dette til et spennende tema. Derimot er dette også et stort tema, så for at fokuset i denne oppgaven ikke skal bli for bred, så kommer jeg til å fokusere på folkets innsynsrett samt tolkning av eldre arkiver. Med ordet *eldre*, så menes det her arkiver fra og om andre verdenskrig. For å spisse oppgaven enda mer skal jeg ta utgangspunkt i boken *Hva visste hjemmefronten? Holocaust i Norge: varslene, unnvikelsene, hemmeligholdet* som er skrevet av journalisten Marte Michelet (2018). Michelet skriver om hennes nye funn angående jødedeportasjonene fra Norge under andre verdenskrig, hvor hun blant annet får frem at denne hendelsen ikke var så uforventet slik som historiebøkene skal ha det til. Problemstillingen jeg sådan vil ta for meg i denne oppgaven lyder som følgende: *hvordan kan innsyn og tolkning av arkiver fra andre verdenskrig påvirke dagens demokrati?* Da boken til Michelet har skapt store debatter i media ønsker jeg å benytte nettopp denne debatten rundt boken som grunnlag for oppgaven. Herunder ønsker jeg å poengtere at denne oppgaven handler verken om å bekrefte eller avkrefte det Michelet skriver, eller om å velge en side i debatten. Jeg ønsker derimot å få frem hvordan informasjon fra arkiver kan være med på å engasjere folket og hvilke reaksjoner det skaper, særlig når det er snakk om et sensitivt tema.

1.3 Oppgavens struktur

Oppgaven består av en innledningsdel samt 6 andre deler; teori, case, metode, resultater og analyse, diskusjon, og konklusjon. I teorikapittelet skal jeg redegjøre for oppgavens relevante begreper og teori; hva arkiv er, innsyn i arkiver, og demokrati og medborgerskap. Deretter kommer casekapittelet hvor jeg forklarer hva boken til Marte Michelet handler om, samt hvordan boken har blitt omtalt i media. I metodekapittelet vil jeg utrede hvilken metode som er valgt, og begrunnelse for valgt metodikk. Analysekapittelet tar for seg mine litteraturfunn og en redegjørelse samt analyse av dem. Diskusjonskapittelet består av for og mot-argumenter

for hva innsyn og tolkning av arkiver har å si for demokratiet. Til slutt vil mine argumenter oppsummeres og bunne ut i oppgavens konklusjon.

2. Teori

2.1 Hva er arkiv?

Arkivbegrepet kan ha flere ulike betydninger. For eksempel sier Arkivloven at arkiver er dokumenter som oppstår som ledd i en virksomhet (§ 2, 1992). Arkivbegrepet kan også henvise til en bygning eller et lokale hvor arkivmaterialer blir oppbevart, arkivoppgavene som blir utført i ulike virksomheter, og henvise til arkivinstitusjoner som overtar arkivene fra de ulike virksomhetene (Bering, 2018). Arkivloven (§ 2, 1992) sier også at *dokumenter* er en logisk avgrenset informasjonsmengde som er lagret på en type medium for senere bruk. Enten det brukes til lesing, lytting, fremvisning eller overføring. Altså trenger ikke et dokument å være begrenset til bare papir, det kan for eksempel være et lydbånd eller et videobånd. Det er også vanlig å skille mellom arkiver som er aktivt i bruk hos virksomheten som har skapt arkivet, og arkiver som er avsluttet og ikke lenger i bruk hos arkivskaperen (Bering, 2018). Arkiver oppstår både hos private aktører og i offentlig sektor enten det er statlig eller kommunalt. Selve ordet *arkiv* har sin opprinnelse fra det greske ordet *archeion*, «som betyr huset eller oppholdsstedet til den øverste magistraten, archon, som hadde beslutningsrett i oldtidens greske samfunn» (Maliniemi, 2010, s. 11). Arkivmaterialer er som regel unike, noe som gjør dem sensitive, og sådan må beskyttes og bevares for både nåværende og fremtidig bruk enten det er i depot eller hos arkivskaperen.

Arkivene utgjør så mye mer enn å bare bli oppbevart i arkivinstitusjoner. De spiller en betydelig rolle som formidlere av kilder til informasjon om vår felles historie og kulturarv, om både fortiden og nåtiden, og de kan bistå til bevis for å sikre enkeltindividers rettigheter. «Et arkivdokument er en direkte, ufortolket og autentisk stemme for fortiden, et vitnemål om hva folk gjorde og tenkte» (Kulturrådet, 2011, s. 9-10). Når et arkivdokument blir tolket og satt i sammenheng med andre arkivdokumenter kan det få en helt ny mening. Sosialantropolog Tone Fredriksen Ydse (2007, s. 18) skriver at arkivene har en dobbel funksjon i samfunnet, en primærfunksjon og en sekundærfunksjon. Primærfunksjonen er den forvaltningsmessige og rettslige verdien som arkivene har, mens sekundærfunksjonen er den kulturelle og

forskningsmessige verdien. Med andre ord har arkivene en administrerende rolle i samfunnet, samt at de utgjør en sentral del av samfunnets kollektive minne av historie og kulturarv. Arkivene fører med seg makt til å sikre rettferdighet og endre liv, for eksempel gjennom arkivdokumenter som inneholder opplysninger om skolegang og vitnemål, arbeidsforhold eller biologisk familie. Innsyn i arkivene gir befolkningen en viss kontroll og makt over myndighetene og forvaltningen, og man kan da stille seg kritisk til hvordan saker har blitt håndtert eller hvordan personer har blitt behandlet (Kulturrådet, 2011, s. 9). På grunn av økt digitalisert tilgang på arkivene har flere og flere tatt i bruk arkivene. Personer oppsøker arkivene av ulike grunner enten det er for forskning, skoleoppgaver, slektsgranskning eller av rettslige årsaker. Samfunnets teknologiske og medierelaterte økning har ført til et større informasjonsbehov hos folket, særlig i sammenheng med å sikre ens rettigheter (Ydse, 2007, s. 18). I de siste årene har det oppstått større og større fokus på at arkivene er aktive aktører i samfunnet som formidler kunnskap og innsikt til folket slik at de i større grad kan ta del i samfunnet, noe som utgjør en elementær faktor for demokratiet.

2.2 Retten til innsyn

Som tidligere nevnt er det mer oppmerksomhet rundt arkivenes funksjon som «informasjons-, dokumentasjons- og kunnskapsbanker som skal tena eit kontinuerleg demokratiprojekt» (Kulturdepartementet, 2000, s. 15). For at arkivene skal tjene som aktive formidlere av kunnskap er det viktig at befolkningen får innsyn i det bevarte materiale. Innsyn betyr at befolkningen har rett til å se i dokumenter som er fra offentlig forvaltning. Innsynsretten eksisterer for at offentlig sektor skal være åpne, men også fordi det forsterker folkets demokratiske deltakelse, informasjonsfriheten, ytringsfriheten, og hver enkeltes rettssikkerhet. I tillegg blir befolkningens tillitt til det offentlige styrket på grunn av den åpne arkivpolitikken som vi har i Norge (Offentlighetsloven, 2006, § 1). Arkivmaterialer skal altså ikke bare bevares, men skal også offentliggjøres. Man kan også spørre seg om hva som er hensikten med å bevare arkivmateriale hvis det aldri kan bli brukt til noe? Da ville arkivmateriale blitt liggende nytteløst og ta plass, uten at noen hadde tilgang til det (Fonnes, 2017, s. 290).

Det er ikke alltid en selvfølge at man får innsyn, for det finnes ulike lover og regler som gir innsynsretten noen unntak. Innsynsretten skal ikke overskride andre lover og skal heller ikke gå på bekostningen av personers privatliv. Dette gjelder blant annet personopplysningsloven

(2018) som skal beskytte personopplysninger til levende personer, eller offentlighetsloven § 13 (2006) som sier at taushetsbelagt informasjon er unntak fra innsynsretten. Derimot finnes det særegne unntak som gjør at en kan få innsyn i opplysninger som er taushetsbelagte. Eksempelvis kan nærmeste pårørende få innvilget innsyn etter en persons død (Helsepersonelloven, 1999, § 24). Forskning kan også gi innsyn i taushetsbelagte opplysninger. Fra 1. januar i 1978 da det ble innført nye regler om taushetsplikt ønsket man ikke å gjøre det mer komplisert å gjennomføre forskning som kan være nyttig for samfunnet. Dette er bakgrunnen for at vi i Norge har en unntaksregel som gjør at forskere kan få innsyn i opplysninger som andre ikke får tilgang til (Breivik, 2010, s. 8). Det er fortsatt strenge vilkår for å få tilgang til sensitiv informasjon, selv om det er i sammenheng med forskning. Det blir blant annet lagt vekt på om vedkommende har forskerkompetanse, samt hvor sensitive opplysningene er som det bes om innsyn i. Det blir også bedt om at forsker skal vise prosjektbeskrivelse for å kunne evaluere hvor nødvendig det er med innsyn i sensitive opplysninger. Selv om materialet er personsensitivt så kan det ha grunnleggende betydning i historisk forskning (Haave, 2010, s. 17).

2.3 Demokrati og medborgerskap

Demokrati går ut på at «[...] den voksne befolkning kan delta i valg mellom politiske alternativer i sammensetningen av lovgivende forsamling, og hvor regjeringsmakten enten indirekte (parlamentarisme) eller direkte (presidentstyre) har grunnlag i frie valg» (Østerud, 1996, s. 170). Ordet demokrati har gresk opprinnelse og kommer av ordet *dêmoskrátos*, som betyr *folkestyre*. Styringsformen demokrati har eksistert lenge, og dukket allerede opp i den greske bystaten Athen 400 f.Kr. Derimot, hvis man sammenligner hvordan den demokratiske styringsformen var før med hvordan det utføres i dag, så vil man merke en del forskjeller. Da Grunnloven av 1814 kom innført den folkesuverenitetsprinsippet om at makten skulle komme fra befolkningen. Stemmeretten på den tiden var begrenset til embetsmenn og menn som hadde eiendom og som over 25 år (Storsveen, 2020). Et av kjennetegnene ved et moderne demokrati er at det skal være representativt. Med representativ menes det likhet; at befolkningen skal like muligheter for å påvirke politisk og at alle stemmer har like mye vekt (Strømsnes, 2003, s. 22). Et demokrati består av mer enn at flertallet bestemmer. De forskjellige frihetene utgjør også en vesentlig betydning for demokratiet. Eksempelvis befolkningens frihet til å ytre sine meninger, eller frihet til å innhente seg informasjon.

I tillegg er deltakelse og *medborgerskap* elementære faktorer for et velfungerende demokrati. Det er uunngåelig å nevne medborgerne i sammenheng med demokrati, for hva er vel et demokrati uten folket? «Medborgerskap betegner et sett idealer for borgernes status som medlemmer av et samfunn. I økende grad brukes begrepet også empirisk for å karakterisere borgernes faktiske status som medlemmer av samfunnet. Begrepet omfatter både rettigheter, deltagelse og politisk kultur» (Andersen, referert i Strømsnes, 2003, s. 15). For at den demokratiske styringsformen skal fungere best mulig, så er det essensielt at befolkningen både er inkludert og har like rettigheter, samt at borgerne selv er aktive deltakere i samfunnet. Medborgerne skal ha like muligheter til å kunne påvirke ulike beslutninger, og ha innflytelse på hvordan samfunnet blir styrt (Strømsnes, 2003, s. 17). En person kan være en aktiv deltaker ved å for eksempel holde seg oppdatert på politikken som foregår, melde seg inn i politiske partier eller organisasjoner, avgi sin stemme ved valg, eller selv stille til valg (FN-Sambandet, 2020). For å svare på mitt tidligere spørsmål om hva et demokrati er uten folket, så er demokratiet ingenting uten folket. Det er folket som bestemmer, og det er fra folket at makt skal utgå (Strømsnes, 2003, s. 11). Likevel, selv om medborgerne har mulighetene og rettighetene til å påvirke politikken og avgjørelsene i samfunnet, så har borgerne også muligheten og friheten til å ikke delta.

3. CASE

3.1 Hva visste hjemmefronten?

For å ikke skrive så generelt om temaet arkiv og demokrati så har jeg valgt å ha boka *Hva visste hjemmefronten*, som er skrevet av journalisten og forfatteren Marte Michelet (2018), som case i denne oppgaven. Boken handler om Michelets nye funn angående jødedeportasjonene som fant sted oktober 1942 i Norge under andre verdenskrig, hvor «773 norske jøder ble sendt til de tyske dødsleirene» (Michelet, 2018). Disse nye opplysningene har hun blant annet funnet ved å studere og tolke Hjemmefrontmuseets arkiver. Det har vært allmenn kunnskap i alle år at denne aksjonen kom uforventet, at ingen visste om det på forhånd, at hjemmefronten gjorde alt de kunne for å stoppe det, og at det var «[...] noe som bare skjedde» (Michelet, 2018, s. 93). Det Michelet prøver å få frem i hennes bok er at dette ikke var en hendelse som kom som lyn fra klar himmel, men at den norske motstandsbevegelsen egentlig visste at jødedeportasjonene kom til å bli gjennomført, at de

visste dette i god tid før det skjedde, og at de ikke egentlig gjorde alt i sin makt for å redde jødene i Norge.

De første kapitlene i boken beskriver ulike sentrale personer som er med i diverse motstandsorganisasjoner, og det er ikke bare snakk om personer og organisasjoner i Norge, men også i Tyskland, Sverige og Storbritannia. Forfatteren beskriver slagkraftige motstandsbevegelser med faglærte og akademiske aktører, slik som advokater, høyesterettsdommere, bedriftseiere mfl. Michelet skildrer et stort undergrunnsnettverk av motstandsorganisasjoner som var dyktige når det gjaldt tilgang på informasjon og spredning av informasjon. Det var ikke bare innad i Norge at informasjon ble utvekslet, men også til og fra andre land. Derimot når Michelet undersøker memoarer og erindringsbøker som er utgitt etter krigen av de som var involvert i motstandsorganisasjonene, så er jødene lite nevnt (2018, s. 93). Aksjonen mot jødene er et tema som ikke blir belyst så mye verken i intervjuer eller i utgitte bøker, og Michelet legger merke til en gjengående holdning blant flere av motstandsaktørene som virker avvisende til å snakke om deres rolle under jødedeportasjonene. Enten sier de at de husker ikke noe særlig fra aksjonen og prøver kjapt å bytte tema, eller at de var «[...] opptatt med andre og viktigere oppgaver» (Michelet, 2018, s. 159 & s. 202). Michelet gjennomgår intervjuer gjort av journalisten Ragnar Ulstein hvor blant annet en av Norges mest kjente krigshelt, Gunnar Sønsteby, forteller at han visste om jødeaksjonen hele tre måneder før den skjedde (Michelet, 2018, s. 156). I tillegg får forfatteren frem at Tore Gjelsvik og Arvid Brodersen fikk varsel om jødeaksjonen i september i 1942 fra den tyske advokaten Helmuth von Moltke og den tyske politikeren Theodor Steltzer. En av begrunnelsene som både Brodersen og Gjelsvik har kommet med angående hvorfor de ikke gjorde noe ut av forhåndsvarslene var at siden de ikke visste nøyaktig tidspunkt for aksjonen, så da kunne de ikke gjøre noe med det (Michelet, 2018, s. 180-181).

Michelet skriver at selv om flere var mot nazismens inntog så kunne de samtidig ha antisemittistiske holdninger, og at det var en generell holdning at jødene i Norge ikke var Norges nordmenn og sådan heller ikke Norges problem (2018, s. 109 & s. 148). Det var ikke slik at ingen jøder fikk hjelp i det hele tatt. Det var flere som fikk hjelp til å flykte, men det ble spredt antijødiske rykter i sammenheng med fluktaksjonene; at de som fikk hjelp til å flykte var utakknemlige, at de knakk lett under avhør hvis de ble tatt og sladret på hvem som

hadde hjulpet dem, og at de var fulle av penger som de kastet rundt seg (Michelet, 2018, s. 221). Penger var også et sentralt tema siden de som fikk hjelp til å flykte ofte måtte gi fra seg alt de hadde av penger og verdisaker som betaling, slik at flukten kanskje ikke var så heltmodig likevel (Michelet, 2018, s. 253). Michelet nevner både de som muligens ikke tilhørte noe motstandsorganisasjon men som hjalp jødene å flykte kun for å tyne penger ut av dem, samt Carl Fredriksens Transport som er kjent for å være «den største redningsbragden under okkupasjonen» (Ulstein referert i Michelet, s. 240). Det vektlegges hvordan London-regjeringen og norske illegale aviser gjorde lite for å spre informasjon om jødeaksjonen og nevner det nesten ikke verken før, under og etter aksjonen (Michelet, 2018, s. 222). Det var også de som påsto at de prøvde å varsle noen jøder om aksjonen som skulle skje, men at de ikke hørte på det. Det førte til enda et antijødisk rykte om at jødene lot seg arrestere, en form for *victim blaming* for å bruke et moderne engelsk uttrykk (Michelet, 2018, s. 322). Gunnar Sønsteby forteller i et intervju med Ragnar Ulstein at motstandspersonenes jobb var ikke å hjelpe folk, men å sloss, og at dette er en grunn til at de ikke blandet seg oppi jødeaksjonen. Derimot var motstandsorganisasjonen mer enn behjelpelig da det kom varsler om at de norske studentene skulle bli arrestert, og hjalp mange å flykte uten å ta noe form for betaling (s. 281?). Michelet gjør leseren obs på at hun ikke mener å frata heltetitlene fra noen, og anerkjenner alt det gode som krigsheltene gjorde under krigen (2018, s. 264). Hun legger heller ikke skjul på at dette er et ømfintlig tema med tanke på hva krigsheltene kan å ha si for Norges stolthet og nasjonalfølelse «[...] motstandssamholdet på mange måter ble kjernen i den norske identitetsbyggingen etter krigen [...]» (Michelet, 2018, s. 341-342).

Michelet skriver en detaljrik bok som belyser hvor informasjon kom fra, hvem det nådde frem til, hva personene gjorde med informasjonen og mulige forklaringer på hvorfor personene har handlet slik de gjorde. Hun retter et skarpt blikk mot at Norge kanskje ikke er så uskyldige og heroiske som vi skal ha det til. Hun stiller spørsmål til hvordan både hjemmefronten og utefronten var så taus om jødene (Michelet, 2018, s. 144). Hun kritiserer den etablerte fortellingen om at aksjonen mot jødene kom helt uforventet og at hjemmefronten gjorde alt de kunne for å redde jødene, samt at hun kritiserer historikere som har matet massene med den samme fortellingen.

3.2 Avisskriveri og anmeldelser av boken

Dette er en bok som har skapt en del debatt og avisskriveri hvor folk har delte meninger, og det er flere kilder som sier at boka skapte høstens største debatt i 2018 (Brekke, 2018). Bare ved å google bokens tittel samt ordet «debatt» så får man opp flere linker til nettaviser som har skrevet om boken. Da boken kom ut i 2018 fikk den så mye oppmerksomhet at NRKs program *Debatten* hadde en episode hvor forfatteren og historikere diskuterte boka. Episoden ble så intens at Michelet ble klandret av historiker Mats Tangestuen for å ha utført sitatfusk, noe Michelet reagerte sterkt på (Mauno, 2018). Som tidligere nevnt er ikke mitt mål i denne oppgaven å avkrefte eller bekrefte det Marte Michelet har skrevet.

Flere har kritisert forfatteren for å ikke ha nok gode bevis, ikke vært nok kildekritisk, og for å ha sett på historien med dagens moral; at boken handler mer om hva man ønsker at skjedde, og ikke så mye om hva som faktisk skjedde (Dahl, 2019). Michelet nevner selv i boken sin om at temaet lett kan få kritikk for å være etterpåklok, umoralsk med tanke på at de nevne krigsheltene ikke kan forsvare seg, og for at hun ikke klarer sette seg inn i hvordan det var under tysk okkupasjon (Michelet, 2018, s. 313). Et innlegg fra Klassekampen skriver at bøker med avslørende temaer om andre verdenskrig har ved flere anledninger vært en debatt i både Sverige og Danmark. I tillegg har danske og svenske forskere kommentert at de ikke forstår hysteriet rundt boka, og at Michelet godt kunne vært mer kvass (Nilsen, 2018).

Hovedinntrykket fra hva de ulike nettavisene skriver er at de som har reagert sterkest på bokens innhold er norske historieforskere. Den harde kritikken kan komme av at det generelt er en naturlig strid mellom historikere og journalister, hvor journalister ofte blir kritisert for å skrive om historien på en måte som kan virke tabloidiserende (Nilsen, 2018). Den kan for eksempel virke tabloidiserende når det kommer frem anklager om at krigens helter var mer passive deltakere, og at historikere i Norge har løyet helt siden andre verdenskrig om hvordan aksjonen mot jødene foregikk. Andre har tolket boken som en anklage mot Norge «det er fordi de er bærere av så mye mer enn sin egen heltehistorie. De er bærere av Norges ære. Det er derfor det fortsatt blir så emosjonelt, tror jeg» (Michelet referert i Farstad & Lundvall, 2019). For Norge kan dette ha stor betydning med tanke hvor ung en nasjon Norge er; gikk fra å være i union med Danmark i 1814, til å være i union med Sverige helt til 1905. For så bli okkupert under krigen (Stortinget, 2019). Michelet har også fått kritikk av barna og

barnebarna til Tore Gjelsvik, som hadde en sentral rolle i motstandskampen. De nære slektningene hans sier Michelets beskrivelse av Gjelsvik både er feil og at det er en «sårende og fornærmende insinuasjon» (Gjelsvik, Gjelsvik & Gjelsvik, 2018). Til og med Ragnar Ulstein har kritisert Michelet for å ha tatt ordene til Sønsteby ut av sammenheng når hun har skrevet om varslingen som skulle ha skjedd tre måneder før deportasjonen (Mauren, 2018). Boken til Michelet utløste en intens debatt hvor både Norge og historikere har følt seg anklaget, men Michelet forteller i et intervju at hun ikke har prøvd å skape noe dramatisk konspirasjon om at historikere i alle år har ført oss bak lyset (Farstad & Lundvall, 2019).

4. METODE

4.1 Metodevalg og begrunnelse

Metoden jeg har valgt for å svare på problemstillingen min er litteraturstudie. En litteraturstudie er en omfattende studie og tolkning av litteratur som omhandler et bestemt tema (Aveyard, 2014, s. 2). Denne metoden går ut på å bruke litteratur og forskning som allerede finnes om temaet som man skriver om. Litteraturen man ender opp med å bruke skal man søke etter i ulike databaser, for eksempel *Google Scholar*, *Oria*, eller *Google* generelt og flere andre plattformer. I motsetning til empiriske studier hvor man eksempelvis gjennomfører intervjuer eller spørreundersøkelser, så er det selve litteraturen jeg finner som blir mitt datamateriale. Kildematerialet man ender opp med å bruke kan være av ulike kategorier, og er ikke begrenset til for eksempel forskningsartikler. Innenfor litteraturstudiemetoden så er det to retninger man kan velge mellom; den ene er tradisjonell litteraturstudie og den andre en systematisk litteraturstudie (Jesson, Matheson & Lacey, 2011, s. 21). Jeg har valgt å utføre en tradisjonell litteraturstudie. En tradisjonell litteraturstudie går blant annet ut på å få en bred forståelse og oversikt over temaet man skriver om, og man fokuserer mer på det store bildet. En av grunnene til at jeg valgte denne metoderetningen er fordi den ikke har en fullt ut definert prosess, som gir meg mulighet til å være fleksibel samt at det skaper plass for kreativitet og utforskning av nye ideer. I tillegg er den tradisjonelle retningen mer vanlig å bruke i oppgaver som er på bachelornivå (Jesson et al, 2011, s. 85). Den systematiske retningen har en strengere fremgangsmåte; har et smalt fokus, og har en klar definert prosess med punktlister som skal følges. Når det gjelder søkeprosessen for å finne relevant litteratur så kan man i den tradisjonelle retningen prøve seg frem, men samtidig være målbevisst i sine valg av kilder. I den systematiske retningen så har man forhåndsbestemte inklusjons og

eksklusjonskriterier når man velger ut hvilke kilder man vil bruke (Jesson et al, 2011, s. 23). Når det kommer til analysedelen av litteraturen man har funnet så har den tradisjonelle retningen en diskursiv analysedel hvor man redegjør, sammenligner og drøfter, mens den systematiske retningen foretar seg tabellformater og korte oppsummeringer (Jesson et al, 2011, s. 97).

For aktuell oppgave falt valget på tradisjonell litteraturstudie, da denne metoden gir større spillerom. Dette passer bra for denne oppgaven da det valgte tema er relativt nytt, og det ville da blitt komplisert å utføre en systematisk litteraturstudie siden den er såpass streng og lite fleksibel. Metoden gir også mulighet for å skrive en reflekterende oppgave (Jesson et al, 2011, s 26). I tillegg valgte jeg denne metoden på grunn av at den er et vanlig valg i sammenheng med bacheloroppgaver. Selv om denne metoden passer godt til min problemstilling så kan flere ulike metodetyper passe til en og samme problemstilling (Dalland, 2017, s. 200). Det kunne derfor vært interessant å utføre intervju for denne oppgaven. Da tenker jeg hvis jeg hadde intervjuet personer som hadde nære slektninger som var med i motstandsorganisasjonene, og blant annet spurt dem hvordan de vil følt og reagert om de fikk vite i senere tid at slektningen deres ikke var så heltemodig som de først trodde. Derimot kunne det blitt problematisk å finne relevante personer for et slikt intervju siden jeg ikke kjenner til noen fra før. Jeg ville vært for avhengig av andre og det ville ikke gitt meg den samme fleksibiliteten som litteraturstudiemetoden gjør.

4.2 Metodens fordeler og ulemper

Slik som med alle metoder så har også tradisjonelt litteraturstudie sine positive og negative sider. En av metodens positive sider er at det er det store bildet som er verdifullt, og ikke bare enkeltdetaljer. Man er heller ikke avhengig av andre personer som for eksempel skal svare på en undersøkelse eller stille til intervju. Metoden gir rom for originalitet og kreativitet, for å utforske ideer samt at den kan være innsiktsfull (Jesson et al, 2011, s. 84). I tillegg sies det at ved bruk av tradisjonell litteraturstudie kan man tilegne seg ny kunnskap på grunn av at utvalget er stort. Derimot vil jeg kritisere akkurat dette, fordi man kan tilegne seg ny kunnskap gjennom bruk av andre typer metoder også. Derfor vil jeg ikke påstå at dette er et særtrekk begrenset for bare litteraturstudier. Det er heller ikke alltid tilfellet at utvalget er stort, slik som for meg som har valgt et lite utforsket tema. Dette med utvalg fører oss også

over på metodens negative sider, fordi man er begrenset til å bruke litteratur som allerede eksisterer om et tema. Litteraturstudie er en metode som kan gå begge veier. På den ene siden kan man ikke alltid få den vinklingene man ønsker, fordi man må ta utgangspunkt i forfatterens synspunkter og vinklinger. På den andre siden velger skriveren selv hva slags kilder hen vil bruke, som både kan resultere i en reflekterende oppgave, men det kan også føre til at oppgaven blir ensidig (Jesson et al, 2011, s. 26). At oppgaven kan bli ensidig er fordi det er lett å kun forholde seg til kilder som bekrefter det man allerede tror, noe som også kalles for *cherry picking* (Aveyard, 2014, s. 87). Den tradisjonelle retningen utfordrer skriveren til å være bevisst i sine valg av kilder. Med dette menes det at man ikke bare er kritisk til kildens opphav og troverdighet, men at man er kritisk og bevisst i forhold til kildens innhold.

4.3 Gjennomførelse av metoden & kildekritikk

Min søkeprosess har bestått av at jeg har prøvd med frem i ulike databaser og nettsider. Jeg har brukt Kulturrådets nettside, Oria, Regjeringens nettsida, Google Scholar, samt søkt på Google generelt for å finne relevant litteratur. Jeg har brukt både engelske og norske søkeord for å få så dekkende søk rundt begrepene som mulig. Jeg har hele tiden foretatt bevisste valg, men særlig rundt de kilder som omtaler den norske arkivpolitikken. Søkeordene mine har vært «arkiv og demokrati», «innsyn og demokrati», «arkiv og innsyn», «arkiv og tilgjengelighet», «demokrati og tilgjengelighet», og «arkiv». Når det gjelder kildekritikk så har jeg vært nøye med hvor kilden kommer fra, hvilken type kilde det er, hvem som har skrevet det, når det ble skrevet, og selve innholdet (Dalland, 2017, s. 160-161). Jeg har vært kildekritisk både når det gjelder litteraturfunnene for analysedelen, men også for kildene som er brukt tidligere i oppgaven.

5. Resultater & analyse

5.1 Mine litteraturfunn

Som tidligere argumentert er temaet om hvordan innsyn i arkivmaterialer påvirker demokratiet et tema med få forskningspublikasjoner, og det har sådan ikke vært flust av kilder på det aktuelle området. Derimot kan det nevnes at selv om man finner mange kilder ved å utføre en litteraturstudie, så skal man likevel være selektiv og kun velge ut noen få kilder som man analyserer (Jesson et al, 2011, s. 31). Jeg har likevel funnet en god mengde relevante

kilder og valgt ut de som er best egnet til min oppgave. Datamaterialet mitt består av ulike typer litteratur; en stortingsmelding, et seminarinnlegg og en publikasjon fra Kulturrådet. I denne delen skal jeg først skrive en kort oppsummering av hva mine utvalgte kilder handler om. Deretter skal jeg sammenligne kildenes temaer samt likheter og ulikheter (Jesson et al, 2011, s. 97).

5.2 Meld. St. 7 (2012-2013) Arkiv

Denne stortingsmeldingen (Kulturdepartementet, 2013) har, som mange andre stortingsmeldinger, et bredt omfang av innhold. Det er ikke alt som står i stortingsmeldingen som er direkte relevant for min oppgave, og velger derav å ikke oppsummere hva hele meldingen handler om slik at det ikke spores av. Meldingen ble anbefalt av Kulturdepartementet 9. november i 2012 og ble godkjent i statsrådet samme dag. I meldingen får man en helhetlig fremstilling av hele arkivsektoren, og den tar for seg både statlige, kommunale, og private arkiv. Det har ikke tidligere eksistert en stortingsmelding som omtaler arkivsektoren så omfattende (Kulturdepartementet, 2013, s. 9).

Innledningsvis redegjør stortingsmeldingen for arkivenes formål, hvilke funksjoner arkivene har i samfunnet, og forteller blant annet at arkivene er sentrale kilder for å få økt kunnskap og forståelse om historie, kultur og samfunn. Arkiver inneholder spor etter menneskelig aktivitet, de inneholder informasjon om både fortiden og nåtiden, de er minner, bevis og kilder til kunnskap, og de finnes i alle slags virksomheter i samfunnet (Kulturdepartementet, 2013, s. 5). Arkivene er også en elementær del av samfunnets infrastruktur, særlig på grunn av at arkivene inneholder dokumentert informasjon om rettstilstanden. Dette er en infrastruktur som er helt essensielt i et demokrati og i en rettsstat, fordi dokumentasjonen av rettigheter, vedtak, avtaler mfl er med på å sikre rettssikkerheten til enkeltindivider samt rettssikkerheten til virksomheter (Kulturdepartementet, 2013, s. 5). Meldingen får også frem at innsynsretten samt at befolkningen har en demokratisk kontroll også er en del av arkivfunksjonene. Dette er på grunn av at arkivmaterialer som en person kan kreve innsyn i må være bevart enten hos arkivskaper eller i bevaringsinstitusjoner slik at de eksisterer for fremtidig bruk. I tillegg fremhever meldingen at arkivmaterialer ikke bare må være bevart, men også må være tilgjengelig for bruk «eit viktig kjennemerke ved eit moderne, demokratisk samfunn er at arkiva er tilgjengelege for innsyn og bruk» (Kulturdepartementet, 2013, s. 5-6). Digitalisering

og tilgjengeliggjøring av arkivmaterialet på internett er også et sentralt tema i meldingen. Digitaliseringen er med på å gi enklere tilgang til befolkningen, som også fører til en mer demokratiserende arkivpolitikk (Kulturdepartementet, 2013, s. 39). Meldingen legger også vekt på at arkivsektoren skal ikke bare beskytte personers og virksomheters rettigheter gjennom å gi innsyn. Det å hindre innsyn i arkivmaterialer som ikke er offentlig tilgjengelig eller som er underlagt taushetsplikten er også en måte å ivareta rettssikkerheten (Kulturdepartementet, 2013, s. 32).

5.3 Seminarinnlegg: Uten offentlighet ikke noe demokrati

Den neste kilden jeg skal redegjøre for er et innlegg fra seminaret *Offentlighet i forvaltningen*. Seminarinnlegget *Uten offentlighet ikke noe demokrati* er skrevet i 1998 av Gunnar Bodahl-Johansen som er leder i Norsk Presseforbunds offentlighetsutvalg. Innlegget handler i korte trekk om offentlighetsprinsippet og hvorfor det er en grunnleggende faktor for et velfungerende demokrati. Demokrati vil si at folket har makten, men for at folket skal kunne utøve den demokratiske makten så er det essensielt at de har tilgang på relevant informasjon «uten at vi - folket - har relevant informasjon om samfunnsforholdene finnes det ingen maktbalanse mellom folket og de som utøver makten» (Bodahl-Johansen, 1998). For at befolkningen skal ta best mulige valg eller ta i bruk sine rettigheter, slik som ytringsfriheten, så er det essensielt at man sitter på den kunnskapen man trenger for å utføre sine rettigheter. Innlegget påpeker at folket har rett til å få informasjon og at offentlighetsprinsippet er nært knyttet til ytringsfriheten. Befolkningen kan på bakgrunn av denne innsynsretten, kontrollere beslutninger som tas, samt større åpenhet fra makthaverne gir desto økt tillit fra folket.

Bodahl-Johansen (1998) nevner pressen og hvilken rolle de har når det gjelder offentlig informasjon. Blant annet får innlegget frem at verving av offentlighetsprinsippet og ytringsfriheten er både en etisk norm for pressen og pressens hovedoppgave. Ikke bare viderefører journalistene informasjon til folket, de stiller seg kritisk til informasjonen og skaper debatt rundt det. Bodahl-Johansen (1998) er i journalistyrket selv og stiller seg derfor positivt til pressens rolle i å være aktive informasjonsaktører som gir folket et virkelighetssyn. Derimot vet ikke folket hvilke kilder av informasjon som er blitt utelatt fra debatten. Innlegget fremhever også at den politiske debatten i seg selv ikke har noe verdi dersom det kun skjer bak lukkede dører. Hvis det skjer blir politikken privatisert og mister sin troverdighet hos

befolkningen. Videreføring av kunnskap og innsikt til befolkningen er en prosess som må skje kontinuerlig. I et demokrati er det er fra folket at makten skal utgå, og gjennom tilgang på informasjon får folket tilbake makten (Bodahl-Johansen, 1998).

5.4 ABM-skrift #28: Arkiv, demokrati og rettferd

Arkiv, demokrati og rettferd er en publikasjon fra Kulturrådet som ble utgitt i 2006. Publikasjonen består av 11 kapitler hvor hvert kapittel har en ny forfatter. Slik som i stortingsmeldingen har jeg også valgt her å være selektiv angående redegjørelse av publikasjonens innhold siden det ikke er alt som er direkte relevant for oppgaven. Publikasjonen innleder med å referere til den franske filosofen og forfatteren Jacques Derrida som forteller at arkivene fører med seg makt; at det å ha kontroll over hva som blir arkivert eller ikke er det samme som å ha makt over fremtiden, samt menneskenes forståelse av fortiden. Befolkningens tilgang og innflytelse på arkivene, både når det gjelder arkivdanning og tolkning av arkivene, er faktorer som er med på å måle hvor velfungerende et demokrati er (Derrida, referert i Valderhaug & Østby, 2006, s. 4). Økende tilgjengeliggjøring av arkiv og befolkningens innsynsrett er med på å gi folket en demokratisk kontroll over de som sitter med makta. Dette er fordi at arkivene inneholder informasjon som er relevant for de som ønsker å påvirke politikken og bestemmelsene som gjøres i samfunnet. Dette kan sådan føre til at arkivene blir partiske, selektive, og mangelfulle dersom befolkningen ikke har demokratisk kontroll over arkivdanningen (Derrida, referert i Valderhaug & Østby, 2006, s. 4).

Publikasjonen forteller hvordan interessen for innsyn i arkivene har økt mer og mer. En årsak til den stigende interessen er at det blir lettere og lettere å få tilgang på arkivmaterialer, særlig med tanke på digitaliseringen «innbyggerne kan nå skaffe seg innsikt i hva det offentlige til enhver tid beskjeftiger seg med, blant annet via direkte innsyn i offentlige saker via internett» (Gjelsten, 2006, s. 86). Økende bruk av arkivene har ikke bare skjedd de senere år på grunn av teknologien. Det skjedde en oppblomstring av arkivetterspørsler etter andre verdenskrig, men også på grunn av lovgivninger fra 60-,70- og 80-tallet som har gitt flere rettigheter til befolkningen for å få innsyn i arkivene (Valderhaug, 2006, s. 7).

Generelt sett handler publikasjonen om demokratisk tilgang på arkivene samt at arkivene inneholder en form for makt. Det blir også lagt vekt på hvordan arkivene kan sikre rettferdighet gjennom bevaring av blant annet rettslige dokumentasjoner. På grunn av enklere tilgang på arkivmaterialer på internett har det skjedd et skifte i hva slags type materiale brukere ønsker innsyn i. Det har blitt mer etterspørsel etter materialer som kan være behjelpelig med å sikre den individuelle personrettigheter (Lindbach, 2006, s. 73). Det forventes dermed at å bidra med personlig og rettslig dokumentasjon kommer til å være en vesentlig funksjon for arkivinstitusjonene, særlig i det 21. århundret (Valderhaug, 2006, s. 7).

5.5 Analyse av datamaterialet

I en tradisjonell litteraturstudie vil analysedelen bestå av sammenligning og drøfting av litteraturen man har funnet. Tidligere i oppgaven er det redegjort for hva de nevnte litteraturfunnene omhandler, samt de mest sentrale temaene som går igjen er tilgjengeliggjøring og innsyn, arkivenes roller i samfunnet, og demokrati. Alle tre litteraturfunnene legger vekt på at å gi befolkningen lettere tilgang på arkivene vil gi positiv effekt for demokratiet samt at mindre eller ingen tilgang vil være direkte skadende for demokratiet. I tillegg har forfatterne en positiv holdning til mer offentlighet og tilgjengeliggjøring for befolkningen. Både stortingsmeldingen, seminarinnlegget og publikasjonen har en politisk tone, noe som er forståelig siden innsyn og demokrati regnes som politiske temaer. Seminarinnlegget og publikasjonen fra Kulturrådet fokuserer begge på at arkivene er et maktuttrykk og at lettere tilgang vil gi demokratisk kontroll til folket. Stortingsmeldingen og publikasjonen har et fokus på enkeltindividers rettigheter og hvordan bevarte rettslige dokumenter kan sikre ens rettferdighet i et samfunn. Seminarinnlegget setter litt fokus på journalistikk og har en positiv holdning til pressens rolle som formidlere av informasjon til befolkningen. Bodahl-Johansens positive syn på journalister kan derimot forklares ved at han selv er i journalistyrket.

På den ene siden kan man se på litteraturfunnene mine med kritikk siden de kan virke ensidige ved at de alle stiller seg positive til mer tilgjengeliggjøring av arkivmaterialer. På den andre siden er formidling og befolkningens tilgang på arkivene for bruk en sentral arbeidsoppgave for arkivinstitusjoner, og er derfor forståelig at det skrives i et positivt lys. Det kan også betraktes som en bekreftelse på at innsyn i arkiver faktisk har positiv effekt på

demokratiet, siden tre ulike kilder skriver om det. Både stortingsmeldingen, seminarinnlegget og publikasjonen vektlegger viktigheten av å ha en åpen arkivpolitikk. Å gjøre arkivene lett tilgjengelige for folket vil i større grad oppmuntre befolkningen til å aktivt ta arkivene i bruk. Bruken av arkivene vil føre til økt kunnskap og innsikt hos befolkningen; en befolkning som er informert og opplyst vil kunne ta bedre valg enn et uvitende folk, samt at det vil øke interessen til å være aktive deltakere i samfunnet. Dette vil ikke bare styrke medborgerskapet i samfunnet, men demokratiet i sin helhet.

6. Diskusjon

I denne delen skal jeg diskutere og drøfte ut ifra kildematerialene som er brukt tidligere i oppgaven, både fra teorikapittelet, casekapittelet og analysekapittelet. Jeg vil derfor ikke komme med nye kilder i denne delen, og siden jeg gjenbraker innholdet som allerede er redegjort for i oppgaven så kommer jeg ikke til å bruke løpende henvisninger her.

Som argumentert er arkivene betydelige kilder for samfunnet; de kan bistå som bevis på aktiviteter som har skjedd, bidra med opplysninger om enkeltindivider og institusjoner, benyttes til å skape historier, gi en bredere kultur- og samfunnsforståelse, og øke ens identitetsfølelse. Arkivene kan til og med sikre rettferdighet. På grunn av arkivene så vet vi mye om det som skjedde i Norge under andre verdenskrig, og vi fortsetter stadig å finne ut nye detaljer. På den ene siden vet man hvilke personer som var skyldig og hva de var skyldig i slik at de fikk den straffen de skulle ha. På den andre siden vet vi ikke alt. Arkiver er først og fremst arkiver, og de kan bli om til historier, bevis og fakta gjennom å bli fortolket. Arkiver fra andre verdenskrig kan inneholde sensitiv informasjon som kan være vondt å lese selv lenge etter krigen. Det kan også hende at man finner opplysninger som setter ens egen slekt i et negativt lys. Noen ganger er dokumenter unntatt fra innsynsretten helt til den personen det angår har gått bort. Etter dette kan de nærmeste pårørende be om innsyn. Derimot varer taushetsplikten fortsatt selv etter at en person har gått bort, men noen ganger vurderes det om det kan gis tilgang til taushetsbelagte opplysninger hvis det kan bistå samfunnets interesser. Som jeg nevnte tidligere kan slike tilfeller skje i sammenheng med forskning. Gjennom nye generasjoner oppstår det nye synspunkter på historiske hendelser og det bringer med seg nye forskningsspørsmål og nye oppdagelser om andre verdenskrig samt historie generelt. Det har ingen hensikt å bevare arkivmaterialer dersom de ikke skal være tilgjengelig for folkets bruk.

Videre bør man stille spørsmålet om innsyn og eventuelle tolkninger av arkivmaterialer vil gi kun gleder og fornøyer? Det er mye og mange som må tas hensyn til når det gjelder innsynsretten, og hele debatten rundt Marte Michelets bok gir oss både positive og negative sider ved innsyn og tolkning av arkivmaterialer.

6.1 Hvorfor er bokens innhold et sensitivt tema?

Boken *Hva visste hjemmefronten* er en bok som har skapt mye debatt, og kan kategoriseres som et sensitivt tema av ulike grunner. På den ene siden har vi krigens og krigsheltenes symbolikk for Norge. Norge kunne betraktes som en ung nasjon etter krigen endte i den forstand at Norge gikk fra å være i union med Danmark til å inngå i en ny union med Sverige i 1814, som varte til 1905. For så å være under tysk okkupasjon under andre verdenskrig. Norge kan fremdeles betraktes for å være en ung selvstendig nasjon. På grunn av dette kan det tenkes at samhold og Norges motstandskamp og motstandsheltene utgjorde en vesentlig betydning for å samle Norges befolkning etter krigen. Som jeg nevnte tidligere hadde krigsheltene og motstanden i Norge mye å si for Norges identitetsfølelse. Det kan derfor være et sårt tema når det kommer nye opplysninger til overflaten som sier at sentrale motstandsorganisasjoner ikke gjorde alt i sin makt for å hjelpe jødene, at krigsheltene ikke behandlet jødene på en vennlig måte med tanke på utpressing av penger og spredning av rykter, og at Norge hadde en generell antisemittisk holdning. Dette er punkter som Michelet har påpekt selv. De var ikke bare krigshelter, de hadde og har en større symbolsk betydning enn det. De symboliserer Norges ære og stolthet.

I tillegg til bokens innhold har vi de ulike reaksjonene som boken har skapt. Boken har som sagt blitt kritisert for å være anklagende ovenfor historikere som selv har skrevet at jødedeportasjonene skjedde så plutselig, samt at hjemmefronten gjorde alt de kunne for å stoppe det. Michelet får frem det motsatte; sentrale motstandspersoner fikk vite god tid i forveien hva som skulle skje, og når det skjedde så gjorde de lite for å hjelpe jødene. På grunn av dette kan historieforskere som har forsket og skrevet om andre verdenskrig føle seg krenket i den forstand at boken indirekte sier de har tatt feil eller løyet. Michelet har blant annet blitt anklaget for sitatfuske av Mats Tangestuen. Sitatfuske er en drøy anklagelse å komme med, og det kan derfor tenkes at kommentaren kom fordi Tangestuen tok seg nær av Michelets bok, særlig med tanke at hun har nevnt Tangestuen i boken.

Slektninger er også et sentralt aspekt her. Boken kan være et emosjonelt tema for personer som har slektskap til krigsheltene som Michelet skriver om, særlig når det er nære slektninger. Ikke bare kan det være sårbart for Norges stolthet å vite at landets krigshelter ikke hadde helt rent mel i posen, det kan også være tøft for en person å lese sånt om for eksempel bestefaren sin eller pappaen sin. En pappa som man har sett opp til, kanskje særlig på grunn av hans rolle under krigen. En pappa som ikke lenger kan forsvare seg selv eller gi en forklaring. Derimot nevner Michelet at hun ikke prøver å rive Norge fra hverandre, eller male et helt mørkt bilde av krigsheltene, men at man skal verdsette den innsatsen som motstandsorganisasjonene gjorde for Norge.

6.2 Hvordan påvirker dette demokratiet?

Med utgangspunkt i boken til Marte Michelet skal jeg drøfte hvordan befolkningens innsynsrett og tolkning av arkivmaterialer kan påvirke demokratiet. Som tidligere nevnt kan arkivene gi en økt identitets- og nasjonalfølelse. Michelet har på den andre siden brukt historiske arkiver for å skrive en bok som blir kritisert for å svekke Norges ære og identitetsfølelse. Michelet har brukt sine muligheter og rettigheter, som er grunnlaget i det demokratiske begrepet, til å ytre sine funn og meninger. Det nye perspektivet som hun har kommet med har ført til at noen føler seg tråkket på tærne. Boken har et sensitivt tema som ulike personer føler seg såret av. Burde Norges befolkning heller skjermes for opplysninger som er negative og som ikke lever opp til Norges selvilde? Skal forskere eller journalister skjule sine funn som stiller andre i et dårlig lys? Selv om informasjon kan være sensitivt og skape sterke reaksjoner, så er det likevel vesentlig å få den kunnskapen, samt at vi har en rett til å få den kunnskapen. Vi må tåle å høre nye opplysninger om andre verdenskrig selv om det kan være vondt, og som jeg nevnte tidligere kan personsensitive opplysninger ha grunnleggende betydning i historisk forskning. Alle mine litteraturfunn vektlegger hvor viktig tilgjengelig informasjon er for både befolkningen og demokratiet. Det kan sådan tenkes at bokens sensitive opplysninger også utgjør en vesentlig betydning i historisk forskning, samt for Norges befolkning. Dersom det er slik at historiebøkene har løyet til oss alle disse årene, så illustrerer det hvor mye makt arkivene kan ha til å bestemme hva befolkningen vet og ikke vet. Selv om motstandskampen og krigsheltene symboliserer Norges stolthet, så er det ikke etisk forsvarlig dersom den stoltheten bygger på en løgn. Et demokrati kan måles etter hvor stor innflytelse folket har på arkivene. Arkivene kan også bli partiske og ensidige dersom bare noen få får delta i tolkningen av arkivene. Med tanke på at den etablerte fortellingen om

jødene i Norge har vært den samme i alle disse årene, så gir Michelets tolkning et sentralt bidrag for å få flere synspunkter om det som skjedde under andre verdenskrig. Gjennom hennes nye funn stiller hun seg kritisk til hvordan jødene har blitt håndtert.

7. Konklusjon

Tilbake til min problemstilling: *hvordan kan innsyn og tolkning av arkiver fra andre verdenskrig påvirke dagens demokrati?* Hva visste hjemmefronten av Marte Michelet skapte en diskusjon som inviterte mange stemmer. Både historieforskere, slektninger av motstandspersoner, og befolkningen generelt ble med i debatten. Selv om ikke alle nødvendigvis ble endte med å bli enige, så viser bokens debatt både temperaturen og interessen for historiske kilder. Dette gjenspeiler arkivenes essensielle rolle som formidlere av kunnskap. Jeg har redegjort og analysert flere kilder som fremhever at folket får økt kunnskap og forståelse på grunn av tilgangen på arkivene. At befolkningen er opplyst er sentralt for deltakelsen i samfunnet. Et folk som aktivt deltar i samfunnet er også sentralt for å oppnå et velfungerende demokrati siden det er folket som bestemmer. For å besvare mitt tidligere spørsmål om innsyn og tolkning kun vil gi glede og fornøyelser? Bokens debatt illustrerer at det ikke gjør det. Den har skapt sterke reaksjoner hvor noen har blitt såret. Det betyr likevel ikke at sensitiv informasjon ikke kan være innsiktsfullt. Michelets bok illustrerer de positive og negative sidene ved innsyn og tolkning. Det er ikke all informasjon som er like hyggelig å vite. Boken kan svekke grunnlaget for Norges identitetsfølelse og ære. Derimot kan den gi mer rettferdighet ovenfor jødene. Den bidrar også til at befolkningen får mer kunnskap, samt får flere sider av samme sak. Det kan eventuelt bidra med et nytt grunnlag for Norges identitetsfølelse og ære; hvor vi kan være stolte over et land som ikke er redd for å innrømme og lære av sine feil. Det er umulig å vite hvilke forskningsspørsmål som kan bli stilt i fremtiden. Det er dermed essensielt at arkivmaterialer blir bevart og tilgjengeliggjort for videre tolkning, forskning og nye resultater.

Litteraturliste:

Arkivlova. (1992). Lov om arkiv (LOV-1992-12-04-126). Hentet fra

<https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1992-12-04126?q=arkivloven>

Aveyard, H. (2014). *Doing a Literature Review in Health and Social Care: A Practical Guide* (3. utg.). Maidenhead: Open University Press

Bering, B. (2018, 6. juni). Arkiv. Hentet fra <https://snl.no/arkiv>

Breivik, T. (2010). Innsyn – Regelverk, erfaring og praksis. I T. Breivik (Red.), *Rett til innsyn. Bruk av arkiv* (s. 6 – 9) (ABM-skrift #68). Hentet fra <https://www.kulturradet.no/vis-publikasjon/-/rett-til-innsyn-bruk-av-arkiv>

Brekke, I. (2018, 19. desember). Marte Michelets bok: En liten flik av en stor europeisk debatt. *Aftenposten*. Hentet fra <https://www.aftenposten.no/meninger/nyhetsanalyse/i/6nGoXL/marte-michelets-bok-en-liten-flik-av-en-stor-europeisk-debatt>

Bodahl-Johansen, G. (1998, 26. mai). Uten offentlighet ikke noe demokrati. Hentet fra <https://www.jus.uio.no/ifp/om/organisasjon/afin/forskning/andre-publikasjoner/sem260598/gbj.html>

Dahl, H. F. (2019, 5. januar). Modige Marte, standhaftig og sta. *Dagbladet*. Hentet fra <https://www.dagbladet.no/kultur/modige-marte-standhaftig-og-sta/70620774>

Dalland, O. (2017). *Metode og oppgaveskriving*. (6. utg.). Oslo: Gyldendal Norsk Forlag

Farstad, E. M. & Lundvall, E. (2019, 19. mars). Kampen mot konsensus. *Fortid. Studentenes historietidsskrift*. Hentet fra

<https://www.fortid.no/artikler/2019/kampen-mot-konsensus.html>

FN-Sambandet. (2020, 31. januar). Demokrati og medborgerskap. Hentet fra

<https://www.fn.no/Tema/Menneskerettigheter/Demokrati-og-medborgerskap>

Fonnes, I. (2017). *Arkivhåndboken: For offentlig forvaltning* (2. utg.). Oslo:

Kommuneforlaget AS.

Gjelsten, K. (2006). Digitalisert offentlighet – Demokratisering eller økte stengsler? I

Kulturrådet (Red.), *Arkiv, demokrati og rettferd* (s. 86 – 93) (ABM-skrift #28). Hentet fra <http://www.kulturradet.no/vis-publikasjon/-/publikasjon-arkiv-demokrati-og-rettferd>

Gjelsvik, B., Gjelsvik, E. & Gjelsvik, R. (2018, 14. november). Vi er barn av en av

motstandsmennene i Marte Michelets bok. Hennes historiefortelling er falsk. Bjørn, Ragnhild og Eystein Gjelsvik. *Aftenposten*. Hentet fra

<https://www.aftenposten.no/meninger/debatt/i/e1rJvO/vi-er-barn-av-en-av-motstandsmennene-i-marte-michelets-bok-hennes-historiefortelling-er-falsk-bjoern-ragnhild-og-eystein-gjelsvik?>

Haave, P. (2010). Bruk av personsensitivt arkivmateriale – En forskers erfaringer. I T. Breivik

(Red.), *Rett til innsyn. Bruk av arkiv* (s. 10 – 17) (ABM-skrift #68). Hentet fra

<https://www.kulturradet.no/vis-publikasjon/-/rett-til-innsyn-bruk-av-arkiv>

Helsepersonelloven. (1999). Lov om helsepersonell (LOV-1999-07-02-64). Hentet fra

<https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1999-07-02-64>

Jesson, J. K., Matheson, L. & Lacey, F. M. (2011). *Doing you literature review. Traditional and systematic techniques*. London: SAGE Publications Ltd

Kulturdepartementet. (2013). *Arkiv* (Meld. St. 7 (2012-2013)). Hentet fra

<https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/meld-st-7-20122013/id707323/>

Kulturdepartementet. (2000). *Kjelder til kunnskap og oppleving* (St.meld. nr. 22 (1999-2000)). Hentet fra

<https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/stmeld-nr-22-1999-2000-/id192730/>

Kulturrådet. (2011). *Arkivene i 2030. Scenarier for arkivsektoren: Hvordan vil arkivene se ut i 2030? Denne rapporten presenterer fire ulike fremtidsbilder* (ABM-skrift #69).

Hentet fra <https://www.kulturradet.no/vis-publikasjon/-/arkivene-i-2030-scenarier-for-arkivsektoren>

Lindbach, K. M. (2006). Arkiv og minoriteter. I Kulturrådet (Red.), *Arkiv, demokrati og rettferd* (s. 68 – 79) (ABM-skrift #28). Hentet fra

<http://www.kulturradet.no/vis-publikasjon/-/publikasjon-arkiv-demokrati-og-rettferd>

Maliniemi, K. J. (2010). *Arkivdokumentene forteller: To kommuner – to typer*

minoritetspolitikk (ABM-skrift #65). Hentet fra <https://www.kulturradet.no/vis-publikasjon/-/arkivdokumentene-forteller>

Mauren, A. (2018, 8. november). Visste Hjemmefronten om jødedeportasjonene? – Ikke godt nok bevist, mener forsker. *Aftenposten*. Hentet fra

<https://www.aftenposten.no/norge/i/5VK9Ob/visste-hjemmefronten-om-joededeportasjonene-ikke-godt-nok-bevist-mener-forsker>

Mauno, H. (2018, 29. november). Michelet og Tangestuen i feide om «sitatfusk». *Dagsavisen*.

Hentet fra <https://www.dagsavisen.no/kultur/michelet-og-tangestuen-i-feide-om-sitatfusk-1.1241070>

Michelet, M. (2018). *Hva visste hjemmefronten? Holocaust i Norge: Varslene, unnvikelsene, hemmeligholdet*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag

Nilsen, T. T. (2018, 18. desember). Naboene kjenner seg igjen. *Klassekampen*. Hentet fra

<https://www.klassekampen.no/article/20181218/ARTICLE/181219935>

NOU 1987: 35. (1987). *Samtidens arkiver - fremtidens kildegrunnlag*. Hentet fra

<https://www.nb.no/statsmaktene/nb/c8ff7c255e1710bd6e01960fc0b99309?index=1#0>

NOU 2019: 9. (2019). *Fra kalveskinn til datasjø — Ny lov om samfunnsdokumentasjon og*

arkiver. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-2019-9/id2639106/>

Offentleglova. (2006). Lov om rett til innsyn i dokument i offentlig verksemd (LOV-2006-

05-19-16). Hentet fra <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2006-05-19-16>

Personopplysningsloven. (2018). Lov om behandling av personopplysninger (LOV-2018-06-

15-38). Hentet fra <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2018-06-15-38>

Storsveen, O. A. (2020, 13. mars). Grunnlov uten demokrati. Hentet fra

<https://www.norgeshistorie.no/grunnlov-og-ny-union/1313-grunnlov-utendemokrati.html>

Stortinget. (2019, 7. november). Stortinget og unionen med Sverige. Hentet fra

<https://www.stortinget.no/no/Stortinget-og-demokratiet/Historikk/stortinget-og-unionen-med-sverige/>

Strømsnes, K. (2003). *Folkets Makt: medborgerskap, demokrati, deltakelse*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.

Søk & Skriv. (2019, 02. oktober). Apa 6th. Hentet fra

<https://sokogskriv.no/kildebruk-og-referanser/referansestiler/apa-6th/>

Søk og skriv. (u.å). Metode. Hentet fra

<https://sokogskriv.no/category/skriving/oppgavens-struktur/metode/>

Søk og skriv. (2019, 5. august). Oppbygging av en oppgave. Hentet fra

<https://sokogskriv.no/skriving/struktur-og-argumentasjon/oppbygning-av-en-oppgave/>

Søk og skriv. (2015, 6. november). Å skrive ryddig. Hentet fra

<https://sokogskriv.no/skriving/sprak-og-stil/aa-skrive-ryddig/>

Ydse, T. F. (2007). *Museum, arkiv og samfunn. Kunnskapsbehov og utfordringer*. Hentet fra

<https://www.kulturradet.no/vis-publikasjon/-/publikasjon-museum-arkiv-og-samfunn-kunnskapsbehov-og-utfordringer>

Valderhaug, G. (2006). Det gjestfrie arkivet? I Kulturrådet (Red.), *Arkiv, demokrati og rettferd* (s. 6 – 13) (ABM-skrift #28). Hentet fra

<http://www.kulturradet.no/vis-publikasjon/-/publikasjon-arkiv-demokrati-og-rettferd>

Valderhaug, G. & Østby, J. B. (2006). Forord. I Kulturrådet (Red.), *Arkiv, demokrati og rettferd* (s. 4 – 5) (ABM-skrift #28). Hentet fra

<http://www.kulturradet.no/vis-publikasjon/-/publikasjon-arkiv-demokrati-og-rettferd>

Østerud, Ø. (2014). *Statsvitenskap. Innføring i politisk analyse* (5. utgave). Oslo:

Universitetsforlaget.

